

Više od stoljeća kontinuiranog djelovanja laboratorija za ispitivanje namirnica (i Nastavnog zavoda za javno zdravstvo) u Rijeci

(More than a century of continuing work by the laboratory for food inspection (and the institute of public health) in Rijeka)

A. Alebić-Juretić

Nastavni Zavod za javno zdravstvo PGŽ

Prije šest godina, 2000. obilježena je stogodišnjica djelovanja Zavoda za javno zdravstvo u Rijeci. Točnije, velika se godišnjica odnosila na početak rada laboratorija za ispitivanje namirnica koji je u travnju 1900. počeo radom. Tijekom dvadesetog stoljeća, unutar različitih državnih uređenja i više država, laboratorij je kontinuirano radio, ulazio u sastav različitih institucija, i danas se nalazi u sastavu Nastavnog Zavoda za javno zdravstvo Primorsko-goranske županije u Rijeci. No, krenimo redom.

Krajem XIX st. Rijeka doživljava veliki uspon. U posljednja dva desetljeća grad postaje otvoreno kozmopolitsko lučko središte. U to vrijeme dolazi do osamostaljenja Bolnice Sv. Duha u suvremenu zdravstvenu ustanovu, izgrađuje se kanalizacija, vodovod, uvodi se električna struja, izgrađuje se nova zgrada Općinskog kazališta, grade se mnoge škole, obdaništa, osnivaju se gradske biblioteke i nova društva. Među novoosnovanim društvima isticao se Klub za prirodne znanosti, koji je izdavao Priopćenja na njemačkom i talijanskom jeziku (Mittheilungen des Natur-wissenschaftlichen Clubs in Fiume/ Bolletino del Club di scienze naturali in Fiume). U Priopćenjima su publicirani sažeci predavanja održanih u Klubu, pa tako i onog koje je 14.12.1901. iznio policijski liječnik Dr. Giovanni Benzan, pod naslovom "Sanitarne prilike u Rijeci" (Le condizioni sanitarie di Fiume), koje se može smatrati jednim od pionirskih radova iz područja javnog zdravstva na ovom području. Na kraju svog predavanja, Dr. Benzan je spomenuo kako se u Magistratu "... ranijih godina planiralo osnivanje kemijskog laboratorija u kojem bi se ispitala sumnjiva hrana, no nakon što je vlast zbog svojih potreba, osnovala u Rijeci sličan ured, od te ideje se odustalo. Smatram da ne bi trebalo biti teško da se potpiše ugovor s vladom, kako bi državni laboratorij kojeg vodi Dr. Luigi Könyöki, proširio svoje djelovanje za možebitne potrebe grada."

S ovim saznanjima, potraga za laboratorijem nastavljena je u Državnom arhivu u Rijeci. Iz tri svežnja spisa arhivske građe može se nazrijeti nastanak i razvoj Državne kraljevske stanice za kemijska ispitivanja u Rijeci (M. Kir. Ällami Vegyakisërleti Ällomäs / R. Ung. Stazione chimica sperimentale dello stato).

Iz dopisa od 26. svibnja 1899., kojeg je ministarski savjetnik u ime Guvernera poslao gradonačelniku Rijeke Dr. Antoniu de Vallentsitsu, slijedi da je kraljevski mađarski ministar poljoprivrede "...uvidjevši važnost grada Rijeke, kao granične postaje, odlučio osnovati u ovom gradu stanicu za kemijska ispitivanja, koja bi prema Čl. Zakona XLVI/1895 i XXIII/1893, trebala stoga služiti za kontrolu patvorenja proizvoda, predmeta te prihoda seljačke poljoprivrede, kao i za ispitivanje vina i drugih proizvoda." S tim ciljem ministar je imenovao ministarskog savjetnika baruna G. Malcomsa te ga obvezao da dođe u Rijeku zajedno s jednim stručnjakom kako bi se obavili preliminarni radovi te se gradonačelnik umoljava da im pruži svu potrebnu podršku.

U narednom dopisu iz Guvernerova ureda od 22.11.1899. obavještava se gradonačelnik da: "U povodu cijenjene depeše Njegove Ekselencije kraljevskog ministra poljoprivrede od dana 8. studenog o.g. Br.40244 čast mi je obavijestiti ... da će se uskoro u Rijeci osnovati Državna kraljevska stanica za kemijska ispitivanja, vođenje koje će se povjeriti gospodinu Dr. Luigi Könyökiu, kojeg je spomenuti ministar postavio za višeg kraljevskog kemičara sa zaduženjem da odmah dođe u Rijeku organizirati spomenutu Stanicu."

U spomenutim spisima nema dokumenata o tijeku priprema za osnivanje Stanice, no one su očito tekle dosta brzo, jer već 4. travnja 1900. u dopisu Magistratu i građanstvu Rijeke "Kraljevski ministar poljoprivrede obavještava da je u Rijeci osnovao Kraljevsku mađarsku stanicu za kemijska ispitivanja, koja je već trebala početi radom u ul Adamich br.2. Kao voditelj Stanice imenovan je kraljevski viši kemičar Dr.Luigi Konyoki". Dopis sličnog sadržaja ministar poljoprivrede uputio je istovremeno i Guverneru Rijeke grafu Szapary Laszlu.

Prema ustrojstvu vlasti, guverner grof L. Szapary uputio je 8. travnja 1900. gradonačelniku Rijeke Dr. A. de Vallentsitsu dopis "... da je Državna mađarska stanica za kemijska ispitivanja osnovana u Rijeci počela s radom, i da se ista nalazi u ul Adamich br.2 (kuća Dall'Asta)". Ovaj se datum može smatrati danom osnivanja spomenute stanice, budući da je dnevnik "La Bilancia", koji je tada izlazio u Rijeci, o tom osnivanju 9. travnja 1900. donio vijest.

Mada je novoosnovana Stanica za kemijska ispitivanja bila u nadležnosti države, ubrzo nakon osnivanja, 14. lipnja 1900., iz ureda Guvernera upućen je Magistratu dopis kojim se ovaj obavezuje "... da koristite Kraljevsku stanicu za kemijska ispitivanja za eventualna ispitivanja i analize: pitke vode, leda, soda vode, gazirane vode, octa s obzirom na sulfatnu kiselinu i obojene tvari, obojenog sladoleda, obojene rakije, obojenih likera, rakije s obzirom na patočna ulja (oli epireumatici-Fusel), kapica sifona, obojene tjestenine, obojenih igračaka, obojene posteljine te kozmetike (šminke), analize koje su potrebne u policijske (inspekcijske), ili ako se pokaže potrebnim, u bilo koju drugu svrhu." U dopisu se nadalje napominje da su "... Analize navedene Kraljevske kemijske stanice pravovaljane i mogu dakle služiti za krivični postupak." Na kraju dopisa obavještava se Magistrat da u tom smislu obavijesti sve podređene urede. Iz navedenog popisa kemijskih analiza, te iz nekih od prvih priloženih rezultata analiza u spisu, vidljivo je da se radilo o tada vrlo suvremenom kemijskom laboratoriju, djelokrug rada kojeg je i u današnjim razmjerima vrlo širok. Neke od tadašnjih kemijskih analiza koriste se i dan danas.

Ponuda Magistratu ubrzo je naišla na odgovor. Već 26. lipnja 1900. iz Gradskog tehničkog ureda poslan je dopis Magistratu od kojeg se traži da "... pismeno zatraži od Kraljevske stanice za kemijska ispitivanja da što prije izvrši analizu dva uzorka vode ... i to kako u svrhu smirivanja stanovništva koje koristi tu vodu za pranje i u druge svrhe, tako da bi se moglo nastaviti s racionalnim kriterijima ispitivanja o porijeklu gore opisanog zamućenja." Naime, potpisani L. Bescocca iz Gradskog tehničkog ureda primjetio je da se voda u izvoru Plase (danas Pod Jelšun), lokacija Sotto i Pioppi (danas Podpinjol) zamutila, te je o tome obavijestio gradonačelnika, od kojeg je dobio zaduženje da zajedno s policijskim liječnikom Dr. Benzanom "... pobliže ispita ovu pojavu." U tijeku postupka pregledane su tvornica čokolade i gradska plinara, no na osnovi toga nisu mogli utvrditi uzrok zamućenja vode. Stoga su uzeta dva, već spomenuta, uzorka vode, analiza kojih bi mogla ukazati na uzrok zamućenja. Šteta što rezultat kemijske analize nije priložen u spisu, no i bez njega se može vidjeti s kojom se ozbiljnošću pristupilo tom problemu.

O važnosti novoosnovane Stanice u Rijeci govori i dopis od 30. ožujka 1901. iz ureda Guvernera u kojem se navodi: "Zbog toga, za razliku od organizacije uvedene naredbom ministra (poljoprivrede, op. autora) od 6. listopada 1896. Br. 54422, (za) izvršenje svih analiza potrebnih na području pod gradskom upravom i potrebnih za osiguranje izvršenja Članka XLVI:1895 (o zabrani patvorenja poljoprivrednih proizvoda i roba, op. autora) umjesto Kraljevskog kemijskog instituta i stanice za kemijska ispitivanja u Budimpešti, biti će nadležna Državna kraljevska stanica za kemijska ispitivanja u Rijeci." Nadalje se poziva gradonačelnik Dr. Michele Maylender da o ovoj odluci ministarstva obavijesti vlasti i izvršne organe koji su uključeni u izvršenje gore navedenog članka te da se nakon toga i javno obznani.

Iako je Stanicu osnovao ministar poljoprivrede, ona je djelovala u nadležnosti Ministarstva unutarnjih poslova. Iz velikog broja podnesaka u spisu Gradskog poglavarstva vidljivo je da su se uzorci namirnica uzimali na traženje policijskog liječnika, dok je samo uzorkovanje provodio sanitarni službenik. Troškove analiza Stanici snosio je Magistrat, odnosno Gradska blagajna, na zahtjev Stanice za javnu sigurnost, a Magistrat je troškove refundirao od Ministarstva poljoprivrede.

Iz istog je svežnja dokumenata vidljivo da je u gradu djelovao i Ured za živežne namirnice, koji je također dostavljao uzorke na analizu. Problem plaćanja troškova analiza javljao se kad je uzorak odgovarao traženoj kvaliteti, te vlasnik nije bio dužan taj trošak nadoknaditi, a uzorak nije podlijegao propisima ministra poljoprivrede. Kako su ti slučajevi riješavani, nije vidljivo iz spisa. Najčešće analizirane namirnice bile su, u prvom redu, mlijeko, margarin, mast, maslac, pjenušava voda, pivo, prehrambene boje, kolači, sladoled, sirupi, ocat, voda, maslinovo ulje, crni papar, šećer, brašno te vina.

U ovom je ustrojstvu Stanica za kemijska ispitivanja djelovala gotovo do kraja prvog svjetskog rata (1917). Nakon burnih događaja po završetku I svjetskog rata, koji su završili 1924. god. pripajanjem Rijeke Kraljevini Italiji, laboratorij je nastavio raditi kao Pokrajinski kemijski laboratorij (Laboratorio chimico provinciale). Kraljevskim dekretom iz 1927. god., u Italiji su, pa tako i u Rijeci, osnovani Provincijski laboratoriji za higijenu u profilaksu (Laboratorio provinciale d'igene e profilassi), koji su trebali imati Kemijski i Mikrobiološki odjel. Dok je Kemijski odjel u Rijeci radio od samog osnutka Laboratorija, do osnutka Bakteriološkog odjela proteklo je nekoliko godina (1932), a mikrobiološke analize za potrebe laboratorija radila je Opća bolnica.

Završetak II svjetskog rata u riječkom Laboratoriju za higijenu dočekalo je 11 zaposlenika, među njima kemičar dr. Silvio Piras te bakteriolog dr. Leone Spez-Quarnari, no većina ih je napustila grad u

narednih nekoliko godina. Za upravitelja riječkog mikrobiološkog laboratorija 1947.god. postavljen je dr. Fran Buntjelić, a iduće 1948. god. Mikrobiološki laboratoriji Sušaka i Rijeke objedinjeni su na lokaciji u Barčićevoj ulici. Iste godine, voditeljem Laboratorija za sanitarnu kontrolu živežnih namirnica (na istoj lokaciji) imenovana je Anita Bjelica-Lazarić, a nakon njenog odlaska vodstvo Laboratorija preuzima profesorica kemije Štefica Curi. (Na Sušaku je nastavio djelovati Odjel za ispitivanje i pretragu vode za piće, voditelj kojeg je bila dr. Marija Belavić, inženjer kemije. Taj je Odjel nasljednik Kemijskog odjela osnovanog 1933. u Domu narodnog zdravlja Sušak, koji se uglavnom bavio analizama vode za piće).

Formiranjem Higijenskog zavoda u Rijeci 1950. god., Odjel za ispitivanje voda za piće (u Kumičićevoj ul., Sušak) i Laboratorij za sanitarnu kontrolu živežnih namirnica (Barčićeva ul., Rijeka) postaju odjeli spomenutog Zavoda, razdjeljeni na dvije lokacije, do preseljenja u novu zgradu 1972. god. Slijedilo je još nekoliko reorganizacija, no laboratorij za ispitivanje živežnih namirnica nastavlja svoj rad i upravo je on nit koja današnji Nastavni Zavod za javno zdravstvo povezuje s Državnom stanicom za kemijska ispitivanja iz 1900.

Što je od svega toga ostalo nakon sto godina? Još uvijek impozantan broj starih knjiga, priručnika na njemačkom, talijanskom, mađarskom i hrvatskom jeziku, koje i dan danas, ponekad, mogu dobro poslužiti pri analizi namirnica. Tu je još pokoji instrument, kao polarimetar iz tridesetih godina, koji je još donedavno služio svrsi. Preostala je još i poneka tikvica ili pipeta iz razdoblja njemačke okupacije. A za buduće generacije ostaje monografija tiskana povodom obilježavanja prvih 100 godina rada kemijskog laboratorija, odnosno današnjeg Nastavnog Zavoda za javno zdravstvo.

Unatoč 100-godišnjoj tradiciji, Državna stanica za kemijska ispitivanja nije prvi laboratorij koji se u Rijeci bavio analizom namirnica. Prethodio mu je kemijski laboratorij c.i k. Mornaričke akademije, voditelj kojeg je od 1869. do 1895. god. bio Prof. dr. Josef Koettstorfer. Iz njegova relativno skromna opusa dvije se metode još uvijek koriste: Koettstorferov ili saponifikacijski broj u analizi masti te metoda za određivanje tragova joda u morskoj vodi. Bavio se i analizom mineralnih voda, a grad Rijeku zadužio je analizom vode iz izvora Zvir, koja je prethodila izgradnji prvog cjelovitog vodovoda u gradu, i koja je prikazana u drugom prilogu.

Literatura:

1. Alebić-Juretić A.: O radu Kluba za prirodne znanosti u Rijeci. U: Arko-Pijevac M., Kovačić M & Crnković D. (Ur.) "Prirodoslovna istraživanja riječkog područja", PMR, Rijeka, 1998, str. 77-83.
2. Alebić-Juretić A.: Od Državne stanice za kemijska ispitivanja do današnjeg Zavoda za javno zdravstvo u Rijeci, 1900.-2000., Kem. Ind, 2001, 50, 23-33